

Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa

1. Lokaalipostpositioiden muodostuksen ja käytön yleispiirteitä

Postpositioiden käyttö on kielikuntamme kielten kaikkein karakteristisimpia piirteitä. Niinpä esimerkiksi jo Martin Fogel, joka 1600-luvulla osoitti mm. suomen ja unkarin olevan sukua toisilleen, kirjoitti, että näissä kielissä prepositiot tulevat sanan jälkeen, samoin kuin mm. turkissa ja georgiassa (Setälä 1892, 196).

Primaareimmat postpositiot ovat luonteeltaan lokaalisia; ne osoittavat suhteita 'edessä, takana, päällä, alla, vieressä'. Nämä postpositiot muodostavat yleensä pääsanansa kanssa semanttisesti katsoen melko kiinteitä rakenteita. Itse asiassa näitä rakenteita voidaan verrata mm. ns. 'osa ja kokonaisuus' -ilmauksiin. On näet mahdollista ajatella niin, että jokaisella oliolla on aina ympärillään tietty tila, niin edessä ja takana kuin alla ja päällä. Tämä tila voidaan eri situaatioissa hahmottaa hyvinkin erilaiseksi, suppeammaksi tai laajemmaksi. Mutta olennaista on, että se joka tapauksessa ikään kuin elimellisesti kuuluu oloon.

Suomen kielessä tällaisen näkemyksen puolesta todistavat mm. niin sanotut nominativus ja partitivus absolutus -konstruktiot. Tämäntyypisissä rakenteissa on tavallisimmin joko rakenteen subjektiosa tai lokaalinen määräite osa- ja kokonaisuussuhteessa hallitsevan lauseen subjektiin tai objektiin. Luontevia ovat esim. seuraavanlaiset ilmaukset: *Mies istuu huoneessa käsi pöydällä* ja *Mies istuu huoneessa kynä kädessä*. Mahdollinen on vielä mm. ilmaus *Mies kiirehti kotiinsa kirjat laukussaan*. Mutta käymätön on jo seuraaventyyppinen lause: **Mies istuu huoneessa kynä pöydällä(än)*. Tällaisissa tapauksissa nominativus absolutus -rakenne jää semanttisesti liian irralliseksi hallitsevaan lauseeseen nähden.

Mutta postpositiorakenteet ovat erittäin luontevia nominativus ja partitivus absolutus -rakenteiden predikaattiosina: *Mies istuu huonees-*

sa ruokaa e d e s s ä ä n / Maalivahti makaa jäässä kiekko a l l a a n / Lentokone lensi korkealla savujuova p e r ä s s ä ä n. Tällaiset esimerkit nähdäkseni todistavat, että se tila, joka ilmaistaan postpositioiden avulla, kuuluu ikään kuin välittömästi pääsanan tarkoitteeseen.

Useimmissa suomalais-ugrilaisissa kielissä postposition pääsanana sijalla on nominatiivi. Rakenteet ovat siis tyyppiä *talo takana* 'talon takana' ja *puu edessä* 'puun edessä'. Konstruktiot eivät muodollisesti eroa näiden kielten yhdyssanoista tai yhdyssanan omaisista liitoista. Paavo Ravila esittikin, että postpositiorakenteiden alku on löydettävissä eräänlaisista yhdyssanoista. Ravilan näkemyksen mukaan ensin oli olemassa kompositumi tyyppiä *talotaka* 'talon tausta'; postpositiot ovat syntyneet tämänkaltaisen yhdyssanan taivutusmuodoista. (Ravila 1945, 319.)

Itse asiassa postpositioita syntyy tällä tavalla jatkuvasti eri kielissä. Postpositioiden joukkohan ei ole hermeettinen kokonaisuus: uusia postpositioita muodostuu ja vanhoja häviää koko ajan. Niinpä esimerkiksi suomen *vieressä*-postpositio on suhteellisen hiljakkoin syntynyt joistakin sellaisista yhtymistä kuin *tienvieri*, *pellonvieri*. Kuitenkin postpositio on useimmissa käyttötilanteissaan kadottanut yhteyden nominatiivimuotoon: *kirjan vieressä* ei ole mikään inessiivimuoto perusmuodosta *kirjanvieri* tai *kirjan vier*i, jota ei ole.

Jo tämä esimerkki kuvaa sitä postpositioiden ominaisuutta, että ne ilmeisesti pyrkivät hyvin nopeasti katkaisemaan välittömät siteet kantasansa muihin kuin postpositioiden käytettäviin muotoihin. Niiden on ikään kuin saatava merkityksensä huomattavan väljäksi; postpositioiden käyttökelpoisuus eri tilanteissa perustuu pitkälti tähän ominaisuuteen.

Lokaalipostpositioilla on itse asiassa yhtäläisyyksiä pronominiadverbien kanssa. Samoin kuin *täällä* voi tarkoittaa milloin suppeampaa, milloin laajempaa lokaliteettia, samoin voidaan *edessä*-postpositiolla viitata joko hyvin läheiseen tai suhteellisen etäiseen, vrt. esim. seuraavia ilmauksia: *Koira söi e d e s s ä ä n olevasta kupista / Taivaltajat näkivät vuoren edessään 5 km:n päässä.*

Pronominiadverbeihin lokaalipostpositioita yhdistää vielä toinenkin ominaisuus. Molempien ilmaisema paikka saattaa riippua puhujan sijainnista: *puun edessä* tai *talon takana* voivat saada eri merkityksen, jos puhuja vaihtaa olinpaikkaa puuhun tai taloon nähden. Myös sellainen ilmaus kuin *hevosen takana* saattaa merkitä muutakin kuin 'hevosen takapuolen takana', vrt. esim. *Satulaan nousijan jalat näkyivät hevosen takana.*

Postpositioiden ominaispiirre pyrkiä eroon kantasansa kielipiilisten sijojen holhouksesta on yhteydessä siihen, että kielissä on yleensä postpositioita, joiden kantasana erillisenä nominina on tyystin kielestä

kadonnut. Sellainen on esim. suomen sanue *takana*, *takaa*, *taa* tai *taakse*, *taitse*. Nominatiivimuoto elää enää vain muutamissa yhdyssanoissa, sellaisissa kuin *takapuoli* ja *takaosa*. Tämänäyttöisillä sanoilla — elleivät ne sitten ole kiteytyneet tiettyyn konkreettiseen merkitykseen niin kuin *takapuoli* tietyn ruumiinosan merkitykseen — on muuten edelleen se ominaisuus, että niiden tarkoite vaihtelee tilanteen mukaan, esim. *Kasvava puu haaroittui a l a o s a s t a n* (= tyvestä), mutta *Makaavan puun a l a o s a* (= maata vasten oleva rungon osa) *oli vielä lumen peitossa*.

Samanlaista postpositioivartaloitten käyttöä voi löytää myös sukukielistämme. Esim. tšeremississä ei alun perin *ter*-vartalosisilla postpositioilla *dene* 'luona', *deč* 'luota', *deke* 'luo' (illat.), *deran* 'luo' (lat.) ole lainkaan nominatiivimuotoa. Toisaalta esim. länsitšer. *βəlnə* 'päällä, yllä' -postpositiosanueen vartalo ei ole itsenäisenä nominina lainkaan käytössä, mutta sitä vastoin se esiintyy yhdyssanassa *βəβəl* 'yläpuoli'. (Ks. esim. Marijsko-russkij slovar 1956, 104—107; 91—92.) Niin ikään saman *ylä*-vartalon etymologinen vastine ei syrjäänissäkään ole yksinään käytössä; vaikka *vjv*-vartalo esiintyy paitsi postpositioissa myös hyvin monenlaisissa konkreettismerkityksisissäkin yhdyssanoissa, Fokos-Fuchs mainitsee sanakirjassaan nimenomaan "alleinstehend nicht gebräuchlich" (Fokos-Fuchs 1959, 1226—1228).

Toinen piirre, joka on omiaan erottamaan lokaalipostpositioita monissa kielikuntamme kielissä omaksi ryhmäkseen, on niiden taipumus säilyttää vanhoja, varsinaiselle nominatiivitukselle tuntemattomia sijapäätteitä. Tämä tilanne on ilmeinen etenkin niissä kielissä, jotka ovat kehittäneet deklinaatioon täysin uudet, sekundaarit paikallissijasrat. Tässä suhteessa tyypillisiä kieliä ovat itämerensuomalaiset kielet, lappi sekä volgalaiskielet. Sitä vastoin esim. permiläiskielet käyttävät sekä postpositioissa että keskeisissä nominatiivituksen paikallissijoissa samoja niin alkuperäisiä kuin sekundaareja suffikseja (ks. esim. Rédei 1962, 196—200).

2. Suomen, mordvan ja marin lokaalisten postpositioiden järjestelmät

Keskityn tässä esityksessäni suomen, mordvan ja tšeremissin eli marin postpositiorakenteiden tarkasteluun. Näiden kielten lokaalipostpositiot voidaan funktionaalisesti yhdistää vastaaviin produktiivisiin paikallissijoihin seuraavan taulukon osoittamalla tavalla.

Siitä huolimatta että taulukon muodot ovat tuttuja, löydettävissä helposti kunkin kielen niin synkronisista kuin diakronisista kieliopeista,

on ehkä paikallaan tehdä muutama havainto näistä muodoista systeemikonaisuuksien kannalta. Ensin vertailen lyhyesti kunkin kielen paikallissija- ja postpositiosarjoja keskenään. Sitten esitän muutaman vertailevan kommentin niistä suomen, mordvan ja tšeremissin postpositiosarjoista, joissa käytetään vanhoja lokaalisia sijapäätteitä.

Taulukko. Suomen, mordvan ja marin lokaalipostpositioiden ja vastaavien paikallissijojen yhdistelmä. Mordvan ja marin sanojen merkitykset: md. *kudo* 'talo', md. *alo* 'alla'; ma. *kuđo* 'talo', ma. *ümbalne* 'päällä'. Lisäksi md. tulosijamuotoa *alov* käytetään sekä 1. että 2. tulosijan funktioissa; possessiivisuffiksillisissa postpositioissa ei tehdä eroa edes olo- ja tulosijan välillä: esim. *alon* merkitsee siis sekä 'allani' että 'alleni'.

sija	nomini			postpositio	
SUOMI					
olosija	<i>kodassa</i>	(< *s+nA)	<i>kodalla</i> (< *l+nA)	<i>takana</i>	(< *nA)
tulosija	<i>kotaan</i>	(< *s+n)	<i>kodalle</i> (< *l+n)	<i>taa</i>	(< *k)
erosija	<i>kodasta</i>	(< *s+tA)	<i>kodalta</i> (< *l+tA)	<i>takaa</i>	(< *tA)
prolat.				<i>taitse</i>	(< *?)
MORDVA					
olosija	<i>kudoso</i>	(< *s+nA)		<i>alo</i>	(? < *nA)
1. tulos.	<i>kudos</i>	(< *s)			
2. tulos.	<i>kudov</i>	(< *η)		<i>alov</i>	(< *η)
erosija	<i>kudosto</i>	(< *s+tA)		<i>aldo</i>	(< *tA)
prolat.	<i>kudova</i>	(< *kA)		<i>alga</i>	(< *kA)
MARI					
olosija	<i>kuđšto</i>	(< *s+nA)		<i>ümbalne</i>	(< *nA)
1. tulos.	<i>kuđško</i>	(< *s+k)		<i>ümba(l)ke</i>	(< *k)
2. tulos.	<i>kuđeš</i>	(< *s)		<i>ümbalan</i>	(< *n)
erosija	<i>(kuđo γäč)</i>	(< *tA)		<i>ümbač</i>	(< *tA)

Suomessa nomineilla on 3 × 2 paikallissijaa. S- ja l-sijoille tunnusomaisia semanttisia oppositioita, sisäisyys <—> ulkoisuus taikka kiinteys <—> irrallisuus, ei postpositiorakenteissa yleensä tunneta. Muutamissa tapauksissa samasta vartalosta voidaan kyllä muodostaa niin sisäinen kuin ulkoinen sijasarja, mutta sijojen merkitys ei usein tällöinkään selity tavallisesta s- ja l-sijojen oppositiosta, vrt. esim. *edessä*, *edestä*, *eteen*, *editse* <—> *edellä*, *edeltä*, *edelle*. (Ks. Keresztes 1964, 58—62.)

Toisin kuin nomineja lokaalipostpositioita usein taivutetaan neljässä erimerkityksisessä sijassa; paitsi vanhoihin postpositioihin prolatiivi

liittyy monesti myös uudempien sijapäätteiden avulla muodostettuihin postpositiosarjoihin.¹ Prolatiivin *-(i)tse*-suffiksin alkuperästä on esitetty monia käsityksiä (ks. esim. Hakulinen 1979, 108; Laanest 1982, 175—176). Omasta puolestani kiinnittäisin kuitenkin huomiota yhteen seikkaan, jolla saattaa olla merkitystä myös tämän suffiksin diakronian kannalta. Suffiksi on käytöltään erittäin läheinen *i*-suffiksille, jota Toivosesta alkaen on yleensä pidetty lähinnä latiivisuffiksina (ks. Toivonen 1944, 9—19; Hakulinen 1979, 110—111): *i*- ja *itse*-suffiksilliset postpositiot elävät monessa tapauksessa suomessa synonyymeinä, esim. *yli* ja *ylitse*, *läpi* ja *lävitse*, *ohi* ja *ohitse* jne. Ja koska *i*-suffiksillisiin muotoihin ei voi liittää possessiivisuffiksia, esiintyy pitempi muoto tavallaan täydentämässä lyhyemmän käyttöä, esim. *Soutaa s a a r e n s i v u*, mutta *Hän meni tervehtimättä s i v u i t s e m m e*.² Näin ollen ei liene mahdotonta, että *itse*-suffiksi olisi syntynyt *i*-suffiksillisten muotojen pohjalta.

Mordvassa nominien taivutukseen kuuluu peräti viisi lokaalisijaa. Vanhatyyppeisen postpositiotaivutukseen kuuluu sitä vastoin vain neljä sijaa; possessiivisuffiksillisessa taivutuksessa on käytössä ainoastaan kolme sijaa, kun — erikoista kyllä — tulo- ja olosija ovat vielä muodollisesti yhtyneet.

Erityisesti mordvan latiiivi on monessa suhteessa erikoinen. Sen suffiksivariantit *-v*, *-j*, *-i*, *-u* palautuvat kantamordvan *-ŋ*:ään, joka vielä nykyisinkin tavataan eräissä murteissa. Epäselvää on, mistä tämä on lähtöisin.

Mutta myös suffiksin käytössä on erikoisuuksia. Suffiksi ei voi liittyä kaikkiin nomineihin, vaan — karkeasti ottaen — vain sellaisiin, jotka sinänsä merkitsevät lokaliteettia; tällaisia ovat esim. *kudo* 'talo', *vir* 'metsä', *luga* 'niitty'. Mutta mahdottomia ovat latiivimuodot esim. sellaisista sanoista kuin *t'ejt'er'* 'tyttö' (elollinen olio), *sovoñ* 'savi' (aine), *či* 'aurinko, päivä' (taivaankappale tai ajallinen käsite) (Jermuškin 1978, 239—240). Ja sitä paitsi latiiivia käytetään vain, kun on kyse jonkin siirtymisestä tai siirtämisestä puheena olevaan lokaliteettiin. Lisäksi vielä: nominitaivutuksessa latiivimuotoon ei voi liittyä possessiivisuffiksi; tässä suhteessa se siis muistuttaa suomen *yli*, *läpi* -tyyppisiä postpositioita. Tässä on ehkä syy siihen, miksi niissä postpositiosarjoissa, joissa tulosijamuoto on nimenomaan latiivimuotoinen, possessiivisuffiksilli-

¹ Vanhan *k*-latiivin asemesta tai rinnalla käytetään monessa postpositiosarjassa *kse*-loppuisia tulosijamuotoja, esim. *taa* ~ *taakse*.

² Lauri Hakulinen on pitänyt *sivu*-muotoa alkuperäisenä *k-latiivina (Hakulinen 1979, 108). Eteläpohjalaismurteiden *sivuu*-asu osoittaa sen kuitenkin alkuaan *i*-suffiksilliseksi muodoksi.

sena tulosijanakin esiintyy olosijan kanssa sama muoto (ks. edeltä taulukkoktekstiä).

Joka tapauksessa mordvassa vanhatyypillisessä postpositiotaivutuksessa kahden tulosijan välinen oppositio on tuntematon. Ja itse asiassa on täysin loogista, että tulosijasuffiksina esiintyy tässä sarjassa juuri latiiivisuffiksi, sillä postposition kantasananahan on juuri ja vain lokaliteettia ilmaiseva, seikka mihin vielä palaan.

Marissa on morfologisella tasolla nominitaivutuksen ja postpositiotaivutuksen välillä sikäli vastaamattomuutta, että kielestä itse asiassa puuttuu kokonaan lokaalinen erosija. Funktionaalisesti paikan kuitenkin täydellisesti täyttää $\gamma\check{\epsilon}$ -postpositiorakenne.

Funktionaalisesti onkin sitten nominitaivutuksen ja postpositiotaivutuksen välillä täydellinen harmonia. Kumpaankin sarjaan kuuluu neljä sijaa, jotka käytöltään vastaavat toisiaan.

Myös marissa on siis kaksi tulosijaa, mutta niiden oppositio perustuu toisiinsa näkökohtiin kuin mordvan tulosijojen. Marissa predikaatin merkitys määrää sijan valinnan. Illatiivilla ilmaistaan niin nomini- kuin postpositiotaivutuksessa lokaliteetti, johon jokin siirtyy jostakin muualta — näissä konteksteissa voi olla myös erosija; esim. *Tuđo (nur $\gamma\check{\epsilon}$) korněško ~ korno ũmbake tolěň* 'Hän tuli (pellolta) tielle'. Sitä vastoin kummankin sarjan latiiivimääritteillä ilmaistaan paikka, mihin jotakin ilmestyy, asetetaan t. jää; konteksteihin ei voida liittää lokaalista erosijaa, esim. *Tuđo korneš ~ korno ũmbalan šočěň* 'Hän syntyi tielle'.

Verrattaessa toisiinsa suomen, mordvan ja marin lokaalisia postpositiosarjoja kiinnittää huomiota se, että suomessa sellaisia postpositiota tai adverbejakin, jotka muodostuvat vanhojen yksinkertaisten paikallissijasuffiksien avulla, on enää varsin vähän. Monissa keskeisimmissäkin postpositiosarjoissa käytetään pelkästään uusia yhdysperäisiä *s-* tai *l-*sijoja. Niissä tapauksissa, joissa samasta vartalosta muodostetaan kummankin tyyppin sijoja, ne saattavat olla joko suurin piirtein synonyymisessä käytössä, kuten esim. *sisällä* ja *sisässä* -postpositiosarjoissa, tai sitten muotojen välille voi kehittyä aivan erikoistyyppisiä oppositioita, kuten on laita jo aiemmin puheena olleessa *edessä* ja *edellä* -tapauksessa.

Muutamissa tapauksissa vanha sijamuoto on edelleen jäykistynyt ja jäänyt elämään yksinäisenä adverbina. Niinpä esim. *lähi*-vartalosta muodostetaan nykyisin postpositiot vain *l-*suffiksien ja prolatiivin päätteen avulla: *lähellä, läheltä, lähelle, lähi(tse)*. Vanha olosija *läsnä* elää yksinäistä adverbien elämäänsä; se ei kielitajussa yhdisty edes samavartaloiseen tulosijamuotoon *lähes*.

Suomen kielen vanhoja paikallissijamuotoja tarkasteltaessa muodostuu helposti sellainen kuva, että nämä ovat sellaisinaan periytyneet jostakin hyvin kaukaisesta kantakielestä, koska näissä muodoissa on lähes säännöllisesti käytössä jokin lokaalinen perusvartalo, esim. *takana*, *läs-nä*, *alla* (< *al-na). Tähän mielikuvaan yhdistyy luontevasti myös se käsitys, että näiden vanhojen päätteiden puhtaasti lokaalinen käyttö kuuluu jollakin tavalla hyvin etäiseen menneisyyteen. Tätä käsitystä eivät pahemmin hämmennä *tuonnempana*-tyyppiset lokaaliadverbitkaan. Näillä muodoillahan on näet selvä kontakti vielä olosijasuffiksien myöhempäänkin, essiiviseen käyttöön, esim. *hän on tuonnempana* 'tuonnempana oleva', vrt. *hän on takimmaisena*.

Mordvassa vanhojen suffiksien avulla muodostettuja postpositiosarjoja on selvästi enemmän kuin suomessa; ennen kaikkea useat primaareimmista lokaalisuhteista ilmaistaan tällaisten muotojen avulla. Mutta mordvan postpositioiden luonne on sikäli toisenlainen, että vartaloina esiintyy paitsi johtamattomia perusvartaloita, sellaisia kuin *al-'al-*, myös johdoksia, joista ainakin osa on vasta mordvan erikoiskehityksen aikana syntyneitä; esim. 'eteen' on erzäksi *ikel'ev*, mokšaksi *ingəl'i*; 'taakse' erzäksi *udalov*, mokšaksi *ftalu* jne.

Ja kun siirrytään mariin, missä vanhojen lokaalisuffiksien käyttö on sinänsä vielä paljon mordvaakin tavallisempaa, on postpositiosarjoissa varsin vähän sellaisia muotoja, joissa lokaalinen päätte liittyy suoraan johtamattomaan vartaloon. Esimerkiksi *al*-vartalo, joka vielä mordvassa esiintyy postpositioiden kantana, on marissa käytössä vain adverbisarjassa *ülnö* 'alhaalla', *ülkö* 'alas' (illat.), *ülan* 'alas' (lat.), *ülč* 'alhaalta'. 'Alla'-postpositiosarja muodostetaan — kylläkin vanhojen päätteiden avulla — *jəmal*, *riəmal* -vartalosta.

Itse asiassa varsin monissa niin mordvan kuin erityisesti marin myöhäisissä postpositioivartaloissa esiintyy *l*-derivaatta. Tämä on kuitenkin näissä kielissä primaaristi adjektiivijohdin, jolla muodostetut sanat ilmaisevat johonkin kuuluvuutta, esim. marin *üləl* 'alhaalla oleva' (< *ül 'al-'), *šengel* 'takainen' (kantasana kadonnut). (Ks. esim. Galkin 1966, 59—60.) Se, että tällaisista alun perin adjektiivisista johdoksista muodostuu postpositiokantoja, on tietyllä tavalla verrattavissa suomen kielen seuraavantyyppiseen komparatiivisten johdosten taivutukseen: *tuonnempi* : *tuonnempaa* : *tuonnemma*.

3. Hypoteesi *s*-sijojen synnystä

Voidaan kysyä: miksi suomalais-volgalaisten kielten deklinaatioon kehittyi selvästi sekundaari *s*-sijojen järjestelmä? Vastausta etsittäessä on syytä ottaa huomioon myös sanojen leksikaalinen merkitys.

Niillä sanoilla, jotka esiintyvät lokaalipostpositioiden kääntöinä, on puhtaasti lokaalinen merkitys. Jos johonkin 'ylä', 'taka' jne. -merkityksiseen vartaloon liitetään paikallissijasuffiksi, tuloksena voi olla vain jossakin paikassa olemista osoittava ilmaus. Eikä tilanne olennaisesti muutu, vaikka sijasuffiksi liittyisi tällaisesta vartalosta johdettuun 'ylinen', 'takainen', jne. -tyyppiseen adjektiivinkin.

Mutta on myös varsinaisia nomineja, jotka primaaristi ilmaisevat nimenomaan lokaliteettia, esim. 'kylä', 'metsä', 'rotko'. On tuskin sätumaa, että mordvassa voidaan juuri tällaisiin sanoihin liittää sama tulosijasuffiksi, joka on yksinomaisena käytössä traditionaalisessa postpositiotaivutuksessa.

Kuitenkin varsin monia nomineja käytetään yhtä hyvin lokaliteettien kuin muunlaisten käsitteiden ilmaisemiseen. Esimerkiksi *käsi*-sanalla voidaan tarkoittaa ruumiinosaa, jolla voidaan tarttua tai jossa on tunto: *k ä t t ä särkee; mies tarttui k ä d e l l ä ä n kaiteeseen*. Toisaalta samaa sanaa voidaan käyttää lokaliteetin ilmaisemiseen, esim. *k ä d e s s ä on kynä; linnulla on k ä d e s s ä lämmin olla*.

S-sijojen synnyn aikana on *s*-suffiksilla tietenkin ollut jokin erikoismerkitys. Yleensä on ajateltu, että suffiksin primaari merkitys on ollut latiivinen. Lähden seuraavassa kuitenkin toisenlaisesta olettamuksesta. Ajatelkaamme, että suffiksiin liittyi alun perin pelkästään merkitys + lokaliteetti. Toisin sanoen: *s*-suffiksilla ehkä ikään kuin leimattiin sanoja paikallisuuden ilmaisimiksi, eroon muista merkityksistä. Tämän hypoteesin mukaan esim. *käte + s* olisi antanut informaation, että tämä muoto esiintyy kontekstissaan lokaliteettia ilmaisemassa, ei esim. toimivana elimenä.

Vähitellen tämä alun perin lähinnä johdoksen tyyppinen muoto alkoi saada sijanomaista käyttöä. Mikko Korhosen mukaan tulosija on lokaalisissa sijasarjoissa eräänlainen tuntomerkitön perussija (1975, 111—117). Näin on ymmärrettävissä, miksi *s*-muodot saivat nimenomaan tulosijamerkityksen; ne liittyvät sellaisinaan sijajärjestelmään mordvassa ja marissa yhä edelleen. Muut paikallissijat syntyivät kuten tunnettua vanhojen paikallissijapäätteiden liittyessä tähän *s*-suffiksiin. Kantasuomessa lisättiin symmetrisyyden vuoksi vielä tulosijaankin vanha *n*-suffiksi *s*:n jälkeen. Ja marissakin syntyi myös yhdysperäinen tulosijasuffiksi toiseen tulosijaiseen funktioon.

Mutta kuten sanottu, toisaalta on sanoja, joissa sanan leksikaalisen merkityksen vuoksi tällainen lokaliteetiksi leimaaminen ei ole tarpeen, koska sanat yksinkertaisesti merkitsevät pelkästään lokaliteettia. Tällaisten sanojen kiinteän ryhmän muodostavat lokaalipostpositioiden vartalot. Ja niinpä niihin ei myöskään liitetty käyttöalaa rajusti valtaavaa *s*-suffiksia.

Mutta edelleen: primaarien postpositioiden merkitykseen — nehän merkitsivät 'takana', 'edessä', 'päällä', 'alla', 'vieressä' jne. — kuului myös piirre + ulkoinen. Näin sentyyppiset oppositiot kuin 'uunin taa', 'uunin eteen' jne. <—> 'uuni+s' tulivat postpositioiden kantojen merkitysten avulla ilmaisemaan myös vastakohtaa —ulkoinen <—> ulkoinen.³

Mitä sitten tarkoittaa piirre —ulkoinen? Tietenkin primaaristi + sisäinen. Mutta suomalais-ugrilaisista kielistä puheen ollen ei yksin tätä, vaan myös kaikkea sitä lokaalisuutta, mikä on sillä tavoin elimellisesti olion yhteydessä, ettei sitä voida katsoa edessä, takana, alla, päällä jne. olevaksi tilaksi. Tällaista sekundaarista —ulkoista käyttöä edustavat mm. seuraavat paikallissijat: *saappaat jalassa, kintaat kädessä, lattiasa kiinni* jne.; tämäntyyppinen *s*-sijojen käyttö on tyyppillistä niin suomelle kuin volgalaiskielille.

Marissa on lokaalisten sijojen käyttö vielä tänä päivänäkin suuresti edellä kaavaillun kaltainen. Postpositioita, joihin liittyy vanhat kaasuspäätteet, käytetään nimenomaan ja vain silloin, kun on puhe ulkopuolisesta tilasta. Eikä mordvakaan ole tästä kannasta kovin kaukana; kuitenkin tässä kielessä on jo enemmän *s*-suffiksin avulla muodostettuja postpositioarjoja; mm. 'päällä'-suhteet ilmaistaan *lan̄go* 'pinta'-sanasta muodostetuilla, epäilemättä myöhäisemmällä *lan̄kso*-tyyppisillä muodoilla.

Itämerensuomessa sitä vastoin kehittyi vielä erikseen *l*-sijojen sarja, jonka avulla ilmaistaan pinnalla tai muuten lähettyvillä oloa. Tämä on todennäköisesti ollut omiaan hämmentämään erittäin radikaalisti koko vanhaa postpositiojärjestelmää: sekä *l*- että *s*-aineeksiset uudet sijapäätteet ovat vahvasti tunkeutuneet myös postpositioiden maailmaan, aivan keskeisillekin paikoille.

Mari tosin tuntee sekin pari *l*-sijaa: koko kielialueella tunnetaan *lan*-suffiksillinen tulosija ja useissa murteissa lisäksi *leč*-suffiksillinen erosiija. Näillä ei kuitenkaan ole ollut mitään vaikutusta lokaalipostpositioiden käyttöön, koska ne ovat yksinomaan habitiivisia. Sama tilanne on muuten myös permiläiskielissä: keskeiset *l*-suffiksit puuttuvat tyystin kielen postpositiomuodoista (Rédei 1962, 207). Tämä permiläiskielten ja marin kielen *l*-sijojen käytön ero itämerensuomalaisiin kieliin verrattuna puhuu tietenkin vahvasti omalta osaltaan näiden eri kieliryhmissä tavattavien *l*-sijojen erilliskehityksen puolesta.

³ Huomattakoon, että 'sisällä' -merkityksiset postpositiot eivät esim. tarkasteltavissa kielissä ole säilyttäneet vanhoja taivutuspäätteitä; marissa 'sisään' kuuluu *kör̄gškö*, mordvassa *poc, potmäs*.

4. Lokaalipostpositiot yhdyssanoja ja poikkeavia deklinaatiomuotoja muodostamassa

Mutta tarkasteltakoon postpositiokonstruktioita vielä eräältä uudelta kannalta. Olen edellä korostanut sitä, että lokaalipostposition on ikään kuin irtauduttava niistä kahleista, joita yhteys kantasanan kieliopillisiin sijoihin merkitsee. Toisaalta kuitenkin on tapauksia, joissa paikallisia postpositiot saattavat ikään kuin uudelleen kiinnittyä joihinkin tiettyihin pääsanoihinsa ja muodostaa niiden kanssa varsin kiinteitä kokonaisuuksia.

Otan esimerkin. Ennen vanhaan vallankin talvisaikaan oleskeltiin ja nukuttiin paljon uunin päällä. Sanonnoissa *Mies nukkui uunin päällä ~ kapusi uunin päälle ~ hyppäsi uunin päältä* postpositiorakenne ilmaisee aivan tiettyä konkreettista tilaa. Mutta samalla kun postpositiorakenteella alettiin tarkoittaa konkreettista käsitettä, kieleen ilmaantui myös tarve puhua tästä tilasta esim. subjektin tai objektin kaasuksissa. Mutta mikä on tällaisia postpositiorakenteita vastaava perusmuoto?

Epäilemättä *päällä* on alun perin *pää*-sana adessiivimuoto. Postpositiorakenteet ovat kuitenkin siinä määrin katkaisseet siteensä kantasanaansa, että esimerkiksi Suomen kielen etymologisessa sanakirjassa on — jos kohta hyvin epäröiden — viitattu jopa postpositioryhmän aivan erilliseen alkuperään (SKES 1962, 689—691), varmasti aiheetta (Alhoniemi 1964, 75—87).

Kuitenkaan *uunin päällä* -rakennetta vastaava perusmuoto ei nykykielessä ole *uunin pää*, vaan *uunin päällyys* tai *päällystä*. Nominatit ovat toisin sanoen adessiivisen postposition edelleenjohdoksia. Tällaisissa tapauksissa näkyy mielestäni selvästi postpositiorakennetta vastaavan nominatiivimuodon sekundaarius.

Vielä pari muuta esimerkkiä suomen kielestä. Sana *silta* merkitsee monissa murteissa myös 'lattiaa'. Lattian eli sillan alla oleva tila oli ennen vanhaan tärkeä ruokatavaroiden säilytyspaikka. Tätä tilaa tarkoittavan sanan lokaalimuodot on esim. Utajärven murteen merkitsijä kirjoittanut seuraavasti: *sillanalla : sillanalta : sillanalle*. Mutta miten nimittää perusmuodolla tätä tilaa? Nimitys on yleisesti murteissamme *sillanalus* tai *sillanalusta*. Jälleen siis rakenteen paradigma on suppletiivinen, ja kieliopilliset sijat ovat käsitykseni mukaan sekundaaristi syntyneet. Perhosta sanastaja on puolestaan merkinnyt hypoteettisen — ja siis olemattoman — **tuulenala*-hakusanan alle yhdyssanamuodot *tuu-*

lenalla : *tuulenalta* : *tuulenalle*; tämän sanan käytössä olevan perusmuodon *tuulenalus* hän on kirjoittanut eri lipulle. (SMS.)⁴

Tämä taivutusmalli on hyvin yleinen paikannimistöissä. Suomenniemeltä on esim. Pentti Soutkari merkinnyt seuraavat nuotta-apajien nimien taivutukset: *onne_calus* : *onne_calla* : *onne_calle*; *niemetavus* : *niemetakkō*. Sama merkitsijä on kirjannut Lahdentausspellolle seuraavat lokaalisijat: *lahetä* : *lahetakana* : *lahetakanta*. (SNA.)⁵

Mielenkiintoista kyllä, rakennetyyppi on levinnyt myös muihin kuin paikanilmauksiin. Esim. postpositiorakenne *joulun alla* on synnyttänyt myös nominatiivin *joulunalus*.

Suomen kielessä tämäntyyppisten paradigmojen lokaaliset muodot tajuttaneen useimmiten sanaliitoiksi. Missä määrin tätä käsitystä on omiaan vahvistamaan kirjallinen traditio, on epäselvää.

On kuitenkin yksi erikoisryhmä sanoja, jotka on väistämättä tajuttava yhdyssanoiksi; tarkoitan seuraavanlaisia nominatiivialkuisia muodoista: *katosalla*, *kynnysalla*, *räystäällä*, *taivasalla*. Huolimatta siitä, että eräät lokaaliset muodot ovat hyvin ulkoisten paikallissijojen kaltaisia, on näissäkin sanoissa pohjaltaan kysymys vanhasta postpositionaalista taivutuksesta. Tätä todistavat osaltaan eräiden murteiden yhä käyttämät vanhakantaiset *-ala* 'alle' -tyyppiset tulosijamuodot. Suomen murteiden sanakirjassa on *ala*²-sana-artikkelissa viitattu tulosijamuotoihin *katos-*, *taivas-* ja *uposala* (1985, 230); esim. Kangasniemeltä on kirjattu myös *räöstäsala*' (SMS).

On mielenkiintoista, että useimmille suomen kielen puhujille tämän tyyppin yhdyssanojen muut kuin paikallissijamuodot ovat täysin vieraita. Murteista on kirjattu joitakin harvinaisia tapauksia, joissa tällaisten sanojen nominatiivi on *-ala*-loppuinen (ks. esim. Nissilä 1970, 105). Mutta yleensä näidenkin sanojen nominatiivi — jos sellaista siis kieliyhteisö lainkaan käyttää — muodostetaan niin ikään *-alus(ta)*-johdoksen avulla. Esim. Nykysuomen sanakirja tuntee näistä neljästä sanasta vain yhdelle perusmuodon: *katosalla*-adverbisanueen ohella mainitaan näet myös nominatiivi *katosalusta*.

Paikannimi *Kangasala* kuuluu niin ikään näiden sanojen yhteyteen, mutta sen kieliopilliset sijat muodostetaan *-ala*-loppuisesta vartalosta. Viljo Nissilän mukaan tämäntyyppisissä nominatiivialkuisissa kompositumeissa primaarimuoto olisi ollut nominatiivi, joka kuitenkin olisi

⁴ Vepsässä ovat *alla-* ja *päällä-*postpositiot murteittain kehittyneet jopa suoranaisiksi sijapäätteiksi, jotka suffiksinomaisesti liittyvät mihin tahansa nominiin (Kettunen 1943, 371—372). Tällaisen kehityksen tutkiminen jää kuitenkin tämän esityksen ulkopuolelle.

⁵ Postpositiorakenteisista paikannimistä on kuitenkin abstrahoitu myös esim. *-taka* ja *-ala*-loppuisia nominatiivimuotoja (ks. esim. Kiviniemi 1961, 345—346).

useimmiten kadonnut ja jättänyt jälkeensä vain kivettyneitä paikallissijamuotoja (1970, 105). Ero Kiviniemen aikaisemmin antaman selityksen mukaan taas myös *Kangasala*-tyyppisissä sanoissa nominatiivi olisi paikallissijamuotojen perusteella muodostettu (1961, 345).

Erityisesti mainittujen appellatiivien semantiikan huomioon ottaen voisikin paikallissijamuotojen olettaa myös näillä sanoilla olevan primaareja. Ilmeistä joka tapauksessa on se — kuten kirjakielen *katosalusta* ja murteiden monet samantyyppiset nominatiivit osoittavat —, että tyyppi on taiputuksellisesti mukautunut genetiivialkuisten rakenteiden mukaiseksi.

Toisin kuin suomessa muodostavat mordvassa hyvin monet vanhakantaisen taiputuksen omaavat postpositiot pääsanana kanssa yhdysnanan luonteisia kiinteitä liittoja; liittymistä helpottaa tietenkin pääsanana nominatiivialkuisuus. Tämäntyyppiset yhdyssanat ovat erikoisia ennen muuta siitä syystä, että ne ikään kuin tuovat nominitaiputukseen vanhat lokaaliset päätteet.

Erzässä taiputetaan yhdysperäistä 'eteinen' -sanaa seuraavasti: iness. *kudikel'e* : ablat. *kudikel'd'e* : lat. *kudikel'ev* : prolat. *kudikel'ga*. Mutta nominatiivi sanasta kuuluu *kudikel'ks*.

Samalla tavoin taiputetaan erzässä esim. 'penkinalusta' -sanaa: iness. *akšalo* : ablat. *akšaldo* : lat. *akšalov* : prolat. *akšalga*. Ja nominatiivimuoto kuuluu tästäkin sanasta *akšalks*. Se, että nominatiivimuoto mm. tästä sanasta on paikallissijoja harvinaisempi ja ilmeisen sekundaari, näkyy siitä, että kirjakielen sanakirja mainitsee vain sanan paikallissijamuodot muttei lainkaan nominatiivia.

Mielenkiintoista on, että erzässä näiden kompositumien nominatiivimuoto on säännöllisesti *ks*-suffiksillinen. Kieliopilliset muodot muodostetaan toisin sanoen samanlaisen johtimen avulla kuin suomessa.

Mutta erikoista on myös se, että tässä suhteessa erzän ja mokšan välillä vallitsee oppositio. Mokšassakin paikallissijamuodot muodostetaan kyllä samalla tavalla; 'eteinen' taiputetaan mokšalaisittain iness. *kudəŋgəl'ä* : ablat. *kudəŋgəl'd'ä* : lat. *kudəŋgəl'i* : prolat. *kudəŋgəl'ga*; 'penkinalus' taas iness. *akšala* : ablat. *akšalda* : lat. *akšalu* : prolat. *akšalga*. Mutta konstruktoiden nominatiivit ovat mokšassa suffiksittomat: *kudəŋgəl'* 'eteinen' ja *akšal'* 'penkinalus'.

Mordvan sanojen taiputuksen tekee kuitenkin vielä monimutkaisemmaksi se, että sanat voivat näköjään taipua paikallissijoissakin myös normaalitaiputuksen mukaisesti, mutta vain silloin, kun paikallissijamuotoa tarvitaan muussa kuin lokaalisessa merkityksessä. Sanasta E *kavalalks*, M *kavlal* 'kainalo' muodostetaan lokaalisfunktioiset paikallissijat säännöllisesti vanhan postpositiotaiputuksen mukaisesti, esim. E *kavalalonzo*, M *kavlalənza* 'kainalossaan tai kainaloonsa' (ks.

esim. Juhász 1961, 56). Mutta seuraavantuypisessä kontekstissa, missä tarvitaankin tulosijamuotoista suhteen ilmausta, on käytössä postpositiotaivutukselle tuntematon datiivi: *M fates fkäs pejel, lašks, pəznəftəzə kavlalti avants, avats pras, kulōš* (Paasonen—Ravila 1947, 894) 'Otti toinen (heistä) veitsen, juoksi (paikalle) ja tyrkkäsi veitsellä vaimoaan kainaloon; hänen vaimonsa lyyhistyi (maahan) ja kuoli'.⁶

Marissa on vastaavantuypisiä yhdyssanoja erittäin paljon. Samoin kuin mokšassa esiintyy postpositiorakenteisten yhdyssanojen nominatiivimuotoina postposition vartalon kanssa identtinen muoto. Mutta sitä paitsi nämä vartalot usein — jos kohta eivät ihan aina — ovat käytössä myös itsenäisinä sanoina, joiden peruserkitykseen kuuluu jonkinlainen kannanotto lokaliteettiin. Näin esim. *jəmal* merkitsee 'alapuolella olevaa', *ümbal* 'yläpuolella olevaa' mutta myös sekundaaristi 'päällistä, kantta'. On kuitenkin huomattava, että näiden vartaloiden lokaalisfunktioiset paikallissijamuodot muodostetaan yhä edelleen normaalista nominatiivitaivutuksesta poikkeavasti eli vanhojen päätteiden avulla.

Näin *kongambal* 'uunin päällisyys' taivutetaan periaatteessa samoin kuin mordvassa: *kongamba/lne, -č, -(l)ke, -lan* 'uuninpää/llä, -ltä, -lle (illat.), -lle (lat.)'. 'Penkkiä' tarkoittava sana *oləmbal* on ilmeisesti syntynyt sanoista *olmo* 'paikka' + *ümbal* 'päällisyys'; sana taipuu seuraavasti: *oləmba/lne, -č, -(l)ke, -lan* 'penki/llä, -ltä, -lle (illat.), -lle (lat.)'. Sana muuten esiintyy joissakin murteissa myös vielä tästäkin lyhentyneenä asussa *ombal*; taivutus kuitenkin on edelleen samanlainen. Voi kysyä, tiedostavatko tällaisen murteen käyttäjät enää lainkaan sanaa alkuaan yhdysperäiseksi. Myös esimerkiksi ilmansuuntien nimet voidaan muodostaa tällaisten postpositiorakenteiden avulla; niissäkin taivutus on vanhakantainen; esim. *jütjəmalne* 'pohjoisessa' on syntynyt sanojen *jüt* 'yö' + *jəmalne* 'alla' liittyessä yhdisteeksi.

Murteittain esiintyy koko joukko sellaisiakin yhdyssanoja, jotka tuntuvat täysin turhilta. Tällainen on esim. *küβarəmbal* 'lattia'; jo kompositumin alkuosa *küβar* merkitsee samaa. Sanoja kuitenkin taivutaan eri tavoin: edellinen taipuu postpositiotaivutuksen, jälkimmäinen varsinaisen nominatiivitaivutuksen mukaisesti, esim. *küβarəmbalan* 'lattialle' (lat.), mutta *küβarəš* 'lattialle' (lat.). Samoin joissakin murteissa tunnetaan *βačəmbal* merkityksessä 'olka', vaikka jo *βačə* merkitsee 'olka'. Esimerkiksi 'ripustaa olalle' voidaan tällaisessa murteessa sanoa

⁶ Transkriptio on säilytetty alkuperäisteoksen mukaisesti karkeana; tekstissä on mm. jätetty merkitsemättä etuvokaalisten sanojen liudennus.

joko *bačəmbalan* tai *bačəš sakaš*. (Esimerkit peräisin pääasiallisesti lähteistä Marijsko-russkij slovar 1956 sekä Wichmann, Tšeremissin murresanakirja-aineisto; ks. myös Alhoniemi 1964, 75—87).

Tämäntyyppisten turhien yhdyssanojen syntyä ei varmaankaan marissakaan voi ymmärtää lähtemällä pelkistä nominatiivimuodoista. Jos kielessä on 'lattiaa' merkitsemässä sana *küβar*, ei tunnu kovin uskottavalta, että muodostettaisiin uusi samaa käsitettä merkitsevä sana liittämällä alkuperäiseen 'päällistä' merkitsevä *ümbal*-sana. Sitä vastoin *ümbal*-sanana paikallissijamuotoja voidaan tarvita, jos halutaan tuottaa ilmaukset 'lattian päällä' tai 'lattian päälle, lattialle'. Usein käytettynä postpositiorakenne *küβa-r ümba-lne* 'lattian päällä' voi kiinteytyä äänösasuun *küβarəmba-lne*, ja tästä voidaan abstrahoida myös nominatiivi *küβarəmba-l* 'lattia'.

Mutta mitä oikeastaan merkitsee tällaisten *küβarəmbal* : *küβarəmbalne* : *küβarəmbalan* 'lattia : lattialla : lattialle (lat.)' -mallin mukaan taipuvien, varsin yleisten yhdysperäisten nominien olemassaolo kielessä? Mitäpä muuta kuin kahden deklinaation olemassaoloa. Raija Bartens kysyi *ombal* : *ombalnə* 'penkki : penkillä' -tyyppiin muotoihin törmätessään, olisiko ne ehkä tulkittavakin postpositiorakenteiden asemesta substantiivin taivutusmuodoiksi (1978, 158). Ja hiljakkoin ilmestyneessä marinkielisessä marin kielioopissa on Z. V. Učajev antanut kysymykseen myönteisen vastauksen. Hän taivuttaa sanaa *kit* 'käsi' ja sanaa *oləmbal* 'penkki' rinnakkain seuraavasti:

Nominatiivi	<i>kit</i>	<i>oləmbal</i>
Genetiivi	<i>kiðən</i>	<i>oləmbalən</i>
Datiivi	<i>kitlan</i>	<i>oləmballan</i>
Akkusatiivi	<i>kiðəm</i>	<i>oləmbaləm</i>
Komparatiivisija	<i>kitla</i>	<i>oləmballa</i>
Komitatiivi	<i>kitke</i>	<i>oləmbalγe</i>
Inessiivi	<i>kiðəšte</i>	<i>oləmbalne</i>
Illatiivi	<i>kiðəške</i>	<i>oləmbake</i>
Latiivi	<i>kiðeš</i>	<i>oləmbalan</i>
Elatiivi	—	<i>oləmbač(ən)</i>

(Učajev 1982, 51).

Mutta asia on marissakin — niin kuin myös mordvassa — vielä monimutkaisempi. Tässäkin kielessä paikallissijoja käytetään muissakin kuin puhtaasti lokaalisfunktioisissa merkityksissä, esim. predikatiiviadverbiaaleina, kuten seuraavassa: *Tuðo škenžəm uto je η əš luktən* 'Hän teki itsensä tarpeettomaksi ihmiseksi'.

Myös nyt puheena olevia yhdyssanoja voidaan tarvita vastaavanlaisissa konteksteissa. Ja silloin ei voidakaan enää käyttää vanhoja paikal-

lissijapäätteitä, joilla muodostetaan vain lokaali- tai temporaaliadverbiaaleja. Näistäkin sanoista on tällöin otettava käyttöön normaalit paikallissijat; seuraavat esimerkit olen saanut suullisesti syntyperäiseltä marilta dos. Juri Anduganovilta: *Məj tiðəm oləm baleš užam* 'Minä pidän tätä penkkiä' / *Κυγυ üsteləm oləm baləške saβəraš* 'Muuttaa suuri pöytä penkiksi'.

Lopuksi kokoan vielä tarkasteluni tulokset marin osalta yhteen; tarkastelu pätee mutatis mutandis myös mordvaan.

1. Lokaalipostpositiot säilyttävät hyvin vanhat paikallissijapäätteet. Myös myöhäsyntyiset vastaavafunktioiden postpositiot, samoin vanhoista postpositioivartaloista muodostetut johdokset omaksuvat laajalti vanhan lokaalisen taivutusmallin, esim. *ümbalne* 'päällä'.

2. Postpositiot muodostavat eräiden pääsanojensa kanssa kiinteitä rakenteita. Lopputuloksena on selviä yhdyssanoja, kuten painotusseinat sekä sanojen rajalla tapahtuneet äänneiden heittymis- ja sulautumisprosessit osoittavat, esim. *oləmbalne* 'penkillä'.

3. Kielessä syntyy tarve luoda näille postpositioyhdyssanoille myös nominatiivimuoto, mikä muodostetaan pelkästä vartalosta (erzämordvassa kuitenkin postpositioivartalon *-ks*-johtimesta), esim. *oləmbal* 'penkki'. Jotkut yhdyssanoista voivat tietenkin olemassa olevan mallin mukaisesti syntyä myös kahden nominatiivin yhtyessä. Tällainen kompositumi voisi olla vaikkapa seuraava murteissa tavattava yhdyssana: *kindəβal* 'leivänpäällisyys' (< *kində* 'leipä' + *ümbal* 'päällinen').

4. Samalla kun nominatiivimuoto on syntynyt, on kieleen ilmestynyt myös uusi, täydellisen taivutuksen omaava sana, esim. *oləmbal* 'penkki' : akk. *oləmbaləm* : lat. *oləmbalan* jne.

5. Mutta uusi sana on valmis käytettäväksi myös sellaisissa konteksteissa, joissa on tarpeen ei-lokaalimerkityksinen paikallissijamuoto. Ja silloin täytyy myös uusista yhdyssanoista muodostaa paikallissijoja normaaliin deklinaatioon kuuluvien sijapäätteiden avulla, esim. *oləmbaleš* 'penkiksi (esim. katsoa, todeta)'.

Kaiken kaikkiaan esittämäni kehityslinjat ovat esimerkki siitä, miten kielen eri tasoihin kuuluvat ilmiöt voivat olla vuorovaikutussuhteessa kielen muuttuessa. Sekä lokaalipostpositioiden synty- että uusien, alkuaan postpositiorakenteisten yhdyssanojen muodostumisprosessissa on kyse mm. syntaktisista muutoksista. Siinä, että vanhat paikallissijat ovat lokaalifunktioidensa tarkasteltavissa kielissä jääneet nimenomaan postpositioiden ja jäykistyneiden adverbien kaasuksiksi, on mitä ilmeisimmin tärkeä merkitys näiden sanojen semantiikalla. Ja vihdoin vaikuttavat koko ajan ne morfologiset jännitteet, jotka vallitsevat taivutusparadigmojen kesken.

LÄHDELUETTELO

- ALHONIEMI, ALHO 1964: Über das tscheremissische *βäl, βal*. *Finnisch-ugrische Forschungen* 35.
- BARTENS, RAIIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 166.
- FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: *Syrjänisches Wörterbuch I—II*. Budapest.
- GALKIN, I. S. 1966: *Istoričeskaja grammatika marijskogo jazyka. Morfologija II*. Joškar-Ola.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- JERMUŠKIN, G. I. 1978: Tipologičeskaja evolucija sistemy mestnyx padežej v istorii mordovskix jazykov. *Istorično-tipologičeskije issledovanija po finno-ugorskim jazykam*. Moskva.
- JUHÁSZ, JENŐ 1961: *Moksa-mordvin szójegyzék*. Budapest.
- KERESZTES, KÁLMÁN 1964: *Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish ETE- and Hungarian EL- "fore-"*. The Hague.
- KETTUNEN, LAURI 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 86.
- KIVINIEMI, EERO 1961: Kangasala, Virrat — parin pitäjännimen historiaa. *Satakunta XVII*. Vammala.
- KORHONEN, MIKKO 1975: Merkmalhaftigkeit und Merkmallosigkeit in den finnisch-ugrischen Lokalkasussystemen. *Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. I*. Tallinn.
- LAANEST, ARVO 1982: *Einführung in die ostseefinnischen Sprachen*. Hamburg.
- Marijsko-russkij slovar* 1956: Otvetstvennyj redaktor B. A. SEREBRENNIKOV. Moskva.
- NISSILÄ, VILJO 1970: Kangasalan nimestä. *Kangasalan talonpoikaiselämää Palon suvun asuma-alueilta II*. Helsinki.
- PAASONEN H. — RAVILA PAAVO 1947: *Mordwinische Volkdsdichtung IV*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 91. Helsinki.
- RAVILA, PAAVO 1945: Suomalais-ugrilaisten kielten taivutuksen historiaa. *Virittäjä*.
- RÉDEI, KÁROLY 1962: *Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen*. Budapest.
- SETÄLÄ, E. N. 1892: *Lisiä Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan*. Suomi III:5.
- SKES 1962 = *Suomen kielen etymologinen sanakirja III*. Helsinki.
- SMS = Suomen murteiden sanakirjan (ent. Sanakirjasäätiön) kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SNA = Nimitoimiston (ent. Suomen nimiarkiston) kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen murteiden sanakirja I*. Helsinki 1985.
- TOIVONEN, YRJÖ 1944: Zur Vorgeschichte des ungarischen Lativs. *Finnisch-ugrische Forschungen* 28.
- UČAJEV, Z. V. 1982: *Marij jëlme. Ikämše užaš*. Joškar-Ola.
- WICHMANN, YRJÖ: Tšeremissin murre-sanakirja-aineisto, kerätty 1905—1906. Suomalais-ugrilainen Seura.

ALHO ALHONIEMI: *Synchronie und Diachronie von Postpositionsstrukturen*

Semantisch betrachtet bilden die lokalen Postpositionen mit ihrem Bezugswort ziemlich feste Gefüge, vergleichbar mit Ausdrücken, die eine Teil-von-Relation wiedergeben: jede Größe beansprucht um sich herum, d.h. vor, hinter, unter und auf sich einen bestimmten Raum. Dieser Raum gehört gewissermaßen zu der betr. Größe.

Für eine derartige Auffassung sprechen im Finnischen u.a. Konstruktionen wie der Nominativus und Partitivus absolutus: *Mies istuu huoneessa kynä kädessä* 'Der Mann sitzt im Zimmer, den Stift in der Hand' und *Mies istuu huoneessa ruokaa edessään* 'Der Mann sitzt im Zimmer, das Essen vor sich' sind korrekte Sätze. Nicht korrekt ist dagegen der Satz **Mies istuu huoneessa kynä pöydällä(än)* 'Der Mann sitzt im Zimmer, den Stift auf dem (seinem) Tisch', weil diese Konstruktion keine Elemente enthält, die sie mit dem Bezugssatz fest verknüpfte.

Viele Lokalpostpositionen haben sich aus Verbindungen entwickelt, die mit einem Kompositum Verwandtschaft aufweisen; so ist z.B. *vieressä* 'neben' dabei, sich von Komposita des Typs *tienvieressä* 'am Weg-, Straßenrand' zu lösen. Die Komposition neigt dazu, die Bindung auch an grammatische Kasus schnell aufzugeben, so daß sie in sehr unterschiedlichen Kontexten semantisch frei verfügbar sein kann. Der Gebrauch der Postpositionen erinnert auch an den der Lokaladverbien: ebenso wie das unbestimmte *siinä* 'da, darin, dort' kann auch *kiven takana* 'hinter dem Stein' eine auf verschiedenen Seiten befindliche, kleinere oder größere lokale Nähe ausdrücken.

Die Nomina im Finnischen flektieren in 2 × 3 Lokalkasus, aber die Postpositionen zumeist in vier Kasus; zu vielen Kasusreihen gehört nämlich auch der Prolativ. Im Mordwinischen haben die Nomina 5 Lokalkasus, aber Postpositionen 4, bei possessiver Flexion nur 3. Im Marischen finden sich für die Nomina morphologisch nur 3 Kasus, für die Postpositionen 4. Im Marischen ist die funktionale Entsprechung der Kasus bei den Postpositionen und den Nomina augenscheinlich; im Mordwinischen weisen dagegen die Nomina zwei funktional unterschiedliche Wohinkasus auf, die Postpositionen wiederum nur einen.

In der wolgafinnischen Ursprache haben möglicherweise beim Entstehungsprozeß der *s*-Kasus gerade die Lokalpostpositionen eine wichtige Rolle gespielt. Ursprünglich wurden wahrscheinlich mit *s*-Suffixen aus gewöhnlichen Nomina Lokalitätsausdrücke gebildet. Die Postpositionsstämme haben ein solches Suffix nicht gebraucht, weil schon die Stämme reine Lokalität zum Ausdruck brachten; bei den Postpositionen kam man also mit den alten Kasusendungen aus. Da aber der über die Postpositionen erfaßte Raum speziell ein Außerhalb ausdrückte, also ein Vor, Hinter, Neben, Seitlich, Unter, Auf usw., nahm das *s*-Element gleichzeitig sofort die Bedeutung -außerhalb an. Während das Element zur Kasusendung wurde, konnte das reine *s* Signal des merkmallesten Lokalkasus d.h. des Wohin-Kasus bleiben, wohingegen bei den anderen Fällen noch ein Suffix angefügt werden mußte, das eine Wo- oder Woher-Beziehung ausdrückte. Eine daran erinnernde Situation findet sich immer noch im Mordwinischen und Marischen, und zwar sowohl aus der Sicht der Beziehung außen <—> -außen als auch vom Standpunkt der Zusammensetzung des *s*-Kasussystems aus.

Wie gesagt, die Postpositionen neigen in ihrer Entstehungsphase dazu, sich syntagmatisch wie paradigmatisch schnell zu verselbständigen. In der Sprache läßt sich jedoch auch eine gegenüber dieser Tendenz völlig entgegengesetzte Tendenz feststellen: bestimmte Postpositionen können in bestimmten Kontexten leicht wieder neue Komposita bilden. Beispielsweise stellt im Finnischen die Postposition *päällä* 'auf' die Adessivform des Wortes *pää* 'Kopf, Ende' dar. Sie ist immer wieder in bestimmten feststehenden Kontexten verwendet worden, z.B. in vergangener Zeit im Zusammenhang mit dem Wort *uuni* 'Ofen'; sich auf dem Ofen (*uunin päällä*) aufhalten, auf dem Ofen schlafen; die Konstruktion beginnt zu einem Typus wie *uuninpäällä* zusammenzuwachsen und in absehbarer Zeit wird für den Begriff eine Grundform notwendig werden. Diese Grundform lautet jedoch nicht *uuninpää*, sondern *uuninpäällys*. *Päällys* ist mit anderen Worten eine erneute

Ableitung der Postposition *päällä*. Entsprechend lautet im Finnischen die Nominativform der Konstruktion *sillanalla* 'lattia alla' (unter dem Fußboden) *sillanalus(ta)*, die der Konstruktion *joulun alla* 'vor Weihnachten' *joulunalus* usw. Ebenso ist für das Kompositum *katosalla* 'unter dem Dach', deren erster Bestandteil eine Nominativform ist, ein Nominativ *katosalus(ta)* gebildet worden. Die Nominativform des Kompositums *taivasalla* 'unter freiem Himmel' existiert jedoch für die meisten finnischen Sprecher nicht.

Im Mordwinischen und vor allem im Marischen finden sich viele feste Komposita, deren zweiten Bestandteil eine Postposition darstellt. Und obwohl der Stamm von Postpositionen oft eine abgeleitete Form ist, folgt die Flexion der Wörter meistens der der alten Postposition. D.h. sie weicht also von der Normalflexion ab. Die grammatischen Kasus der Komposita im Ersamordwinischen werden jedoch mit dem Ableitungssuffix *ks* gebildet — also ähnlich wie im Finnischen —, aber im Mokschamordwinischen und im Marischen entspricht der Nominativ dem Postpositionsstamm.

Die Situation läßt sich so interpretieren, wie dies z.B. der Erforscher des Marischen Z. V. Učajev getan hat: Die Sprache weist in einem solchen Fall eigentlich zwei verschiedene Deklinationen auf: eine Normaldeklination, die einige Formen veranschaulichen mögen: *kit* 'Hand' : Akk. *kiđəm* : Lat. *kideš* : Illat. *kiđške*, sowie andererseits eine der Postpositionsflexion folgende Deklination, für die die folgenden Formen als Beispiel dienen mögen: *olšmbal* 'Bank' : Akk. *olšmbaləm* : Lat. *olšmbalan* : Illat. *olšmbake*.

Genau genommen ist aber die flexivische Situation im Mordwinischen wie im Marischen noch komplizierter. Auch bei Wörtern der letztgenannten Art wird man im Text auch noch andere als lokalfunktionale Lokalkasusformen benötigen. Und in dem Fall sind auch diese Wörter nach der Normaldeklination zu flektieren, z.B. im Marischen: *Məj tiđəm olšmbaleš užam* 'Ich halte das für eine Bank'.